

TÜRKİYE'DE ŞEKER SANAYİİ VE PANCAR ZİRAATI

Yazan : Dr. İsmail TÜRK

Şekerin ehemmiyeti : Şeker ferdler için bir istihlâk maddesidir. Ferdlerin tatlı şeklindeki gıda almalarında küçümsenmiyecek bir yer alır. Memleket dahilinde konserve ve reçelciliğin gelişmesi de doğrudan doğruya şekerle ilgilidir. Mükeyyefat diye anılan tamamlayıcı maddelerin istihlâkinde de şekerin payı büyüktür.

Dünya Şeker İstihsalı ve İstihlâki : Şeker sanayii, sanayi inkılâbıyla gelişmiştir. Şeker, kamıştan ve şeker pancarından yapılır. Kamıştan yapılan şekerin uzun bir mazisi olduğu halde, pancar şekeri ancak Napolyon harpleriyle taammüm etmeğe başlamış, Avrupa'da on dokuzuncu asrın ikinci yarısında yaygın bir hale gelmiştir. Buna rağmen bugün dünya ticaretinde asıl ticaret mevzuu olan şeker, kamış şekeri değildir. Pancar şekerinin istihsalı ve dünya ticaretinde işgal ettiği mevki küçüktür. Aşağıdaki cetvel dünya şeker istihsalının kamış ve pancar şekeri arasında nasıl dağıldığını göstermektedir :

Pancar şekeri	1938/39	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57(x)
	1000 metrik ton ham değer				
Avrupa memleketleri	6460	10 655	9 690	10 355	9 647
Sovyet Rusya	2300	3 400	2 860	3 799	4 200
A. B. D., Kanada ve Uruguay	1708	1 767	2 004	1 727	1 899
Japonya, Mançurya, Afganistan, İran	70	161	292	383	420
Yekûn	10438	15 983	14 846	16 264	16 166
Kamış şekeri					
Amerika	8473	14 730	14 388	14 225	15 446
Asya	7651	7 117	5 122	5 462	5 751
Avustralya, Polinezya	942	1 407	1 441	1 362	1 365
Afrika	1123	1 877	2 058	2 177	2 222
İspanya	16	26	34	33	33
Yekûn	18205	25 157	23 043	23 259	24 817
Pancar ve kamış şekeri yekûnu	28643	41 140	37 889	39 523	40 983

(x) 1956/1957 rakamları tahminidir.

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketinin 1956 yılı faaliyetine ait İdare Meclisi Raporu s. 7.

Bu tablo tetkik edilince kamış şekeri istihsalinde bir evvelki yıla göre 1 550 000 tonluk bir artış tahmin edildiği görülür. Bu artışta yalnız Küba'nın hissesi 560 000 tondur. Brezilya, Hindistan, Meksika, Arjantin, Havay, Portoriko ve Antil adaları gibi memleketlerin bu artışın geri kalan kısmını temin etmeleri beklenmektedir. Dünyanın belli başlı kamış şekeri memleketleri arasında yer alan Endonezya ve Formoza'da politik sebeplerden ötürü şeker istihsalı harpten önceki seviyesine bile ulaşamamıştır. Filipinler ve Avustralya'da ise bir artış vardır. (1)

Pancar şekeri istihsalı 16 166 000 tona ulaşmaktadır. Bu bir evvelki yıla nazaran 100 bin ton kadar bir azalma olduğunu göstermektedir. Bu azalma Batı Avrupa ve Demirperde dışı memleketlerde istihsalin 441 000 ton kadar eksik tahmin edilmesinden, buna mukabil Doğu Avrupa memleketlerinin 134 000 ve Avrupa dışı müstahsil memleketler istihsalinin 209 bin tonluk bir çoğalma kaydedeceği hususundaki bir tahminden ileri gelmektedir. Batı Avrupa ve Demirperde dışı Doğu Avrupa memleketlerinde istihsalin düşüşü bir yandan Fransa, İtalya, Batı Almanya, Belçika ve Hollanda'da havaların 1956 yılı yazında serin ve fazla yağışlı geçmesi, diğer yandan Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya'da haşere tahribatının büyük olmasıyla izah edilmektedir.

Dünya pancar şekeri istihsalindeki son yıldaki azalmaya rağmen, şeker istihsalı (pancar şekeri ve kamış şekeri bir arada) yüzde 3,2 ve 3,7 nisbetlerinde bir çoğalma göstermektedir. Batı Avrupa'da, Demirperde dışı Avrupa memleketlerinde, Rusya, Danimarka, İspanya, Yugoslavya, Romanya ve İsveç gibi memleketlerde pancar ekim sahası genişletildiğine göre önümüzdeki yıllarda pancar şekeri istihsalinde bir çoğalmayla karşılaşmak mümkündür. (2)

Şeker istihsalindeki bu artışa mukabil olarak dünya şeker istihlâki de artmış ve son yıllarda şöyle bir seyir takip etmiştir :

Yılı	İstihlâk edilen miktar (Ton olarak)
1951/1952	32 838 724
1952/1953	35 278 000
1953/1954	36 526 000
1954/1955	37 762 197
1955/1956	38 767 000

(1) T.Ş.F.A.Ş. Faaliyet Yılı İdare Meclisi Raporu s. 6,

(2) Aynı eser s. 6-7.

(Kaynak : T.Ş.F.A.Ş. 1956 Faaliyet Yılı İdare Meclisi Raporu s. 8
Adam başına şeker istihlâkinin belli başlı memleketlerde ulaşmış olduğu miktarı aşağıdaki cetvelde görmek mümkündür.

Memleket İsmi	Harpten				
	evvel kg	1952	1953	1954	1955
Avusturya	27,4	28,0	25,3	28,8	23,2
Avustralya	51,1	58,0	52,1	52,9	48,8
Almanya (Batı)	27,6	32,2	26,4	30,5	25,2
Belçika	30,0	30,9	27,6	28,0	30,6
A. B. D.	47,1	47,0	43,8	41,9	38,1
Danimarka	55,3	44,9	51,5	55,6	47,0
Fransa	25,9	27,0	25,1	26,0	23,7
İngiltere	49,0	40,6	40,5	51,2	44,2
İrlanda	41,2	54,0	50,3	45,0	—
İsviçre	40,8	42,3	39,2	38,6	39,2
İtalya	7,9	13,4	13,2	15,5	14,0
Japonya	15,3	6,3	10,9	10,7	10,7
Küba	38,5	58,5	48,2	44,4	31,8
Kanada	40,8	45,5	45,3	47,0	40,0
Norveç	30,6	28,2	32,0	34,7	36,8
Romanya	5,9	7,6	8,9	9,5	—
Yugoslavya	6,0	12,0	9,0	11,6	—
Bulgaristan	4,9	8,4	8,1	8,4	—
Yunanistan	12,4	10,2	11,1	11,9	9,9
Mısır	9,4	13,9	14,1	13,1	—
İran	—	8,9	9,4	11,8	—
Rusya	14,1	14,3	18,2	19,2	—
Türkiye	4,6	8,1	8,9	8,8	8,9

(Kaynak : Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi 1956 yılı faaliyet raporu s. 8-9.)

Bu cetvel de gösteriyor ki İkinci Cihan Harbinden sonra İtalya, Norveç, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Mısır, İran, Rusya ve Türkiye'de yıllık adam başına şeker istihlâki oldukça ehemmiyetli miktarlarda artmış, buna mukabil Amerika Birleşik Devletleri, Danimarka, İngiltere, İsveç, Japonya ve Yunanistan'da azalmıştır. Bunu bir yandan şekerin talep elâstikiyetinin muayyen bir gelir seviyesine kadar elâstikiyetini muhafaza ettiği ve bu seviyenin üzerindeki gelir dilimlerinde şeker talebi elâstikiyetinin sertleştiği, diğer yandan konserve, reçel ve meyve endüstrilerinin gelişmesinin şeker istihlâkinin ikamesi gibi bir netice doğurmasıyla izah etmek lâzımdır.

Konservecilik, reçelcilik ve meyve sanayiinin gelişmesi ilk baharda şeker istihlâkını artırır gibi görünürse de neticede bu maddelerin sürümünün artması doğrudan doğruya şeker istihlâkını azaltır, veya şeker istihlâkının sür'atle artmasını önler.

Türkiye cetvelde de görüldüğü gibi yeryüzünün en az şeker istihlâk eden memleketlerinden biridir. Fakat bu istihlâk son yıllarda sür'atle artmakta, buna mukabil vasati dünya istihlâkının altında bulunmaktadır. 1939 senesi temel olarak alındığı vakit şeker istihlâki memleketimizde on sekiz senede yüzde yüze yakın bir artış göstermiştir. Dünya istihlâkında adam başına yüzde yüz bir artışın gerçekleşmesi için elli sene beklemek icabetmiştir. Bundan Türkiye'de gelecek yıllarda şeker istihlâkının daha da artacağını kolaylıkla çıkarmak mümkündür.

TÜRKİYE'DE ŞEKER SANAYİİ

Bir istihsal şubesi olarak şeker sanayii Türkiye'de Cumhuriyetin eseridir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu zamanında iktisadî ve malî kapitülâsyonlar yüzünden yeni bir sanayi şubesi kurmak şöyle dursun, evvelden mevcut olan yerli sanayii bile korumak mümkün olamamıştır. (3) Onun için Türkiye'de şeker endüstrisinin yaşayabilmesi ve gelişmesi uzun zaman şekeri dış ekonomilere karşı koruyacak himayekâr bir iktisat politikasının takibine bağlı kalmış, Türkiye'nin gümrük bağımsızlığını elde edebilmesi ise ancak Lausanne Ahitnamesiyle sağlanabilmıştır. (4)

Her memleket muayyen bir sanayi şubesini kurar ve geliştirirken muhtelif maksatlar gütmüş olabilir; bu maksatlar şeker için de aynıdır :

Şekerin memleket dahilinde istihsalı, işsizlere iş temini, ziraatin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi gibi. (5) Nitekim 5 Nisan 1925 senesinde Şeker Fabrikalarına bahşolunan imtiyazlar ve muafiyetler hakkında 601 sayılı Kanunun esbabı mucibe lâyihasında şu fikirlerle rastlamak mümkündür :

1 — Memleketimizde adam başına şeker istihlâki altı kilo olup dahilî istihlâk senede 100 bin tona baliğ olmaktadır;

(3) İhsan Abidin, Şeker, Yetirmeden Bitirmeye Kadar, İstanbul Akşam Matbaası 1934, s. 35

(4) Türkiye Şeker Sanayii, Kuruluşu - Gelişmesi - Olgunlaşması 1926'dan 1950'ye Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi yayınlarından.

(5) Argon, Suphi Şeker Sanayii ve Pancar Ziraatının ehemmiyeti, İstanbul, Kenan Matbaası 1944 s.3,

2 — Yüz bin ton şekeri ithal edebilmek için senede dışarıya 30 milyon Türk Lirası ödenmektedir;

3 — Dışarıya her sene ödenmekte olan bu miktar para Türk parasının satın alma gücüne tesir edecek mahiyettedir;

4 — Memleket dahilinde kurulacak olan şeker sanayii diğer iktisadi sektörlerle ve sosyal hayatımıza tesir edecektir.

Memleketimizde şeker sanayii 31 yaşına girmiş olmasına rağmen bugün dahi bu hedeflerde bir değişiklik husule gelmemiştir. Filhakika son yıllardaki sanayileşme hareketlerimiz çimento, şeker ve mensucat gibi büyük kitleleri ilgilendiren veya memleketin inşa ve imarında birinci derecede rolü olan maddelerin ithal edilmekten kurtarılması ve böylece tasarruf olunan dövizlerin memleketin hızla cihazlanmasına tahsis edilmesi etrafında cereyan etmiştir. (6) Yukarıda zikretmiş olduğumuz faktörler Türkiye'nin şeker sanayiini kurarken göz önünde tutmuş olduğu faktörlerdir. Denebilir ki her memleket şeker sanayiini kurarken Türkiye gibi, iktisadî, malî, ziraî ve fevkalâde zamanlara ait bazı faktörlerin tesiri altındadır.

Türkiye'de ilk şeker şirketi Uşak'ta kurulmuştur. Şirketin kurucuları Uşaklı çiftçilerdir. Şirketin adı Uşak Terakkii Ziraat Türk Anonim Şirketidir.

Şirketin ilk kuruluş sermayesi 600 000 lira iken bu sonra ikişer liralık 600 bin hamiline muharrer hisse senedi çıkarılmak suretiyle 1 200 000 liraya yükseltildi ve şirket muhtelif şekillerde temin ettiği kredilerle Çekoslovak Skoda firmasından 1926 senesinde makinalarını satın aldı ve ilkin pek çok güçlüklerle karşılaştı: fabrika yeter miktarda su temin edemiyor, işletme kredisi bulamıyor, işletme masraflarını kısınamıyor, Soma Linyit kömüründen istifade edemiyordu. Onun için Şirketin bilânçosu teşekkül tarihinden 1930 senesine kadar zarar gösterdi ve bu tarihte şirketin zararı 3 760 000 liraya yükseldiğinden Ticaret Kanunu hükümleri gereğince şirket tasfiye edildi. Tasfiye edilen şirketin fabrikasını ilkin Sanayi Bankası aldı, Sanayi Bankası yerini Sümerbank'a bırakınca T. Ş. Fabrikaları Anonim Şirketinin kuruluşuna kadar Uşak Şeker Fabrikasını Sümerbank işletti. (7)

Türkiye'de ilk defa teşekkül eden Şeker Şirketi Uşak Şirketi ise de, Uşak Fabrikası, Alpullu Fabrikasından sonra faaliyete başladı-

(6) 1957 Malî Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası s. 1.

(7) İhsan Abidin a.g.e s. 41-43,

ğından ilk defa faaliyete başlayan şeker fabrikası Alpulu Şeker Fabrikasıdır. Bu fabrika da bir şirket vasıtasıyla kurulmuştur. Şirketin adı İstanbul ve ve Trakya Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirkettir. 1925 senesinde 500 000 lira tutarında hamiline muharrer onar liralık hisse senetleriyle kurulmuş 1927 senesinde hisse senetleri tutarı 750 000 liraya yükseltilmiş, aynı zamanda 750 000 liralık tahvil çıkarılarak şirketin döner sermayesi bir buçuk milyon liraya bağlı olmuş, fabrika 1925 senesinde kampanyaya başlamıştır. Şirket iki kampanya devresinden sonra kâr etmeye başlamıştır. (8)

Memleketimizde kurulan üçüncü şeker fabrikası gene bir şirketin eseridir. Bu şirketin merkezi Ankara olup adı Anadolu Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirkettir. Şirket fabrikayı Eskişehir'de kurmuştur. Şirketin sermayesi yüzer liralık otuz hisse senedinden ibarettir. Böylece teşekkül eden 3 milyon lira sermayenin % 51 i İş Bankası, % 24,5 u Sümerbank ve % 24,5 u Ziraat Bankasıdır.

İş Bankası ve Ziraat Bankasının müşterek sermayeleri ile meydana getirilen başka bir fabrika da Turhal Şeker Fabrikasıdır. Bu fabrika 1934 yılında kampanyaya başlamıştır. (9)

Demek oluyor ki 1934 senesinde Türkiye'de dört şeker fabrikası istihsale başlamış bulunuyordu. Bu fabrikaların hepsi pancar şekeri istihsal ediyorlardı. İlk zamanlarda ise memleketimizin iklim şartları, coğrafî ve iktisadî durumu, ve ziraî bünyesi pancar gibi çok ihtimam istiyen bir nebatın kolaylıkla yayılmasına pek müsait değildi; bu yüzden şeker sanayiinin yaşaması, gelişmesi ve kendisinden beklenen gayeleri gerçekleştirmesi için bir çok müşkülleri yenmesi icabediyordu. Bu güçlüklerin büyük bir kısmı Devletin aldığı tedbirlerle önlendi; filhakika 5 Nisan 1925 tarihli Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkındaki Kanun'la şeker fabrikaları imtiyazlarının devam ettiği müddetçe Teşviki Sanayi Kanununda bulunan (x) müsaade ve muafiyetlerden istifade ediyorlardı, istihsal ettikleri şekerler sekiz sene müddetle istihlâk resminden muafı, faaliyete başladıkları mntıkada fabrika ve çiftçilerin pancar ziraat ve istihsalî şeker fabrikasında sarfedilmek şartıyla on sene müddetle Mahsulâtı Araziye vergisinden müstesna idi; şeker fabrikaları ve tasfiyehanelerinin hakikî ihtiyaçları için ihraç olunacak maden kömürü, linyit ve kireç imali için işletilecek taşocakları imti-

(8) İhsan Abidin Aynı eser s. 61-63,

(9) İhsan Abidin aynı eser s. 59-60 ile 50-58.

(x) Bu kanun 1927 senesinde mer'iyete giren 1055 sayılı Kanun değildir. İkinci Meşrutiyette çıkarılmış olan kanun bahis konusudur.

yaz müddetleri devamınca her türlü resimden muaftı. Fabrikaların ham maddeleri ve mamûlleri Devlet tarafından işletilen veya işletilecek olan nakliye vasıtaları idarecilerine üçte bir nisbetinde tenzilâtla naklolunuyorlardı; fabrikaların memurları müstahdem ve ameleleri fabrikanın açılış tarihinden itibaren on sene müddetle temettü vergisinden muaftı. Şirketlerin hisse senetleri de temettü vergisinden muaf tutulmuşlardı. (10)

Fakat şeker şirketlerinin karşılaştığı güçlüklerin hepsi bu şirketlerin teşekkülünden önce hazırlanmış İmtiyazlar ve Muafiyetler kanunuyla önden görülemediği. Çünkü şirketler yalnız başlarına binlerce küçük pancar çiftçisinin modern ziraat vasıtalarını temin edemiyorlar, çiftçilere bunların tamir edilmesini ve kullanılmasını öğretemiyorlardı; pancar ziraatı münavebeyle yapılan bir ziraat olduğundan yüzbinlerce küçük tarlanın münavebe plânlarının hazırlanması ve bunların tatbiki mümkün olamıyordu. Hasat ve nakliye işlerinin tanzimi, pancar ziraatının yapılabilmesi için müstahsile açılması icabeden kredilerin sağlanmasında da şirketler güçlüklerle karşılaşmakta idiler. Çiftçiye pancar ziraatının tecrübe ettirilmesi, pancar yetiştirme fenninin müstahsili ntarlasına götürülmesi lâzımdı. Pancarın haşarat ve hastalıklarıyla mücadelede de şeker şirketleri tam bir muvaffakiyet gösteremiyorlardı. (11)

Yerli şekerin istihsal edilmeye başlanıldığı 1926 senesini takip eden yıllarda ise şeker fiyatları ve şeker istihlâki 1933 yılı sonuna kadar şöyle bir manzara arz ediyordu.

Yılı	Şeker Fiyatları		Nüfus başına şeker istihlâki	Mecmu İstihlâk
	Kesme Şeker	Toz Şeker		
1927	48,31 krş/kg	44,86 krş/kg	4,595 kg	63,681 ton
1928	45,20 »	42,20 »	4,069 »	67,902 »
1929	43,65 »	39,84 »	4,956 »	70,604 »
1930	41,07 »	37,66 »	4,855 »	70,672 »
1931	38,84 »	37,15 »	4,448 »	66,149 »
1932	40,54 »	37,67 »	3,719 »	56,504 »
1933	38,90 »	37,15 »	3,331 »	51,713 »

Kaynak : Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik ve Suphi Argon Şeker Sanayii.

(10) Ekz. Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkında Kanun,

(11) Argon Suphi a.g.e. s. 11,

Yukardaki tablonun tetkikinden de anlaşılacağı üzere memleketimizde şeker istihlâki 1930 senesinden itibaren mecmu istihlâk ve ferdî istihlâk olarak düşmüştü. İstiklâki artırabilmek için ise ya maliyet fiatlarını düşürmek veya şeker üzerinden alınan istihlâk resmini azaltmak gerekiyordu. İkinci şık tercih edilmedi. Dört şeker fabrikası birleştirildiği takdirde, bu dört şirketin birleşmesinden meydana gelecek şirketin kredi temini ve finansman işlerinin kolaylaşacağı, pancar ziraatçılarına verilecek yetiştirme avanslarının artacağı, pancar ziraatının, teşvik olunacağı, şeker fabrikalarının normal kapasiteleri ile çalışır hale getirileceği, binnetice şeker fiatlarının da indirilmesi suretiyle nüfus başına şeker istihlâkinin artırılacağı düşünüldü. (12) Şeker fabrikalarını tek bir idareye bağlayınca, ziraî, teknik ve idarî çalışmaların kolayca ahenkleştirileceği göz önünde tutuldu, pancar ziraatının çiftçiye sağladığı faydaların daha geniş sahalara teşmilinin mümkün olacağı ve fabrikaların faaliyetlerini o şekilde tanzim etmenin daha faydalı ve lüzumlu olduğu anlaşıldı. (13) Böyle bir birleşme halinde fabrikalar kampanya müddetlerini ayarlayabilecekler, pancardan azamî derecede şeker elde edebilmek için bazan kendi ekim bölgelerinden diğer fabrikaya rekolte durumlarına göre pancar sevkebedileceklerdi. Şeker üzerinden alınan istihlâk vergisinin tek elden tahsilinde de hazine bakımından fayda vardı. Onun için 1935 yılında dört şirket Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi adı altında birleştirildi. Bu birleşme mahiyeti itibarıyla Tröstü andırıyordu.

Birleşmeyi müteakip beklenen gayeler geniş ölçüde gerçekleşti. 1935 yılında toz şeker 25 kesme şeker 28 kuruşa indirildi ve şeker istihlâki yeni fiatlarla 1935 senesinde 1934 senesinin aynı aylarına nazaran büyük bir artış gösterdi :

1934 yılı	Sarfolunan şeker	1935 yılı	Sarfolunan şeker
Ağustos	2 890 000 kg	Ağustos	4 013 750 kg
Eylül	3 073 850 »	Eylül	3 884 250 »
Ekim	3 740 150 »	Ekim	6 511 550 »
Kasım	4 436 850 »	Kasım	6 684 850 »
Aralık	5 842 650 »	Aralık	6 875 350 »

Kaynak : Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik s. 166-169.

(12) Veldet, Turan Şeker Kanunumuz ve Şeker Sanayimizin Vahdeti, Pancar Dergisi s. 5,

(13) Argon, Suphi a.g.e. s. 18.

Birleşme ve fiyat indirmesini müteakip memleketimizde şeker istihlâki sür'atle artmış ve İkinci Cihan Harbine kadar istihlâkin büyük bir kısmı kendi fabrikalarımızdan karşılanmıştır. Bunu aşağıdaki cetvelde daha iyi bir şekilde görmek mümkündür :

Yılı	Şeker istihlâki Ton	Şeker istihsalı Ton	İstihsalin istihlâke Nisbeti
1935	61 544	53 827	% 87,4
1936	72 211	63 885	% 91,2
1937	90 312	51 575	% 57,1
1938	97 465	42 526	% 43,6
1939	100 620	94 507	% 93,9

Kaynak : Suphi Argon; Şeker Sanayii ve Pancar Ziraatının Ehemmiyeti, İstanbul Kenan Matbaası 1944, s. 3

Şeker istihlâkinin büyük bir kısmının memleket dahilinde karşılanmasına rağmen tamamının karşılanamayışını muhtelif şekillerde izah etmek mümkündür. Bir kerre şeker istihlâki 1935 senesindeki istihlâke nisbetle büyük ölçüde artmıştır. İkinci olarak dünya şeker piyasalarından ucuza şeker temin etmek memlekette şeker istihlâkinin artması için daha elverişli telâkki edilmiş olabilir. Üstelik ithal edilen şekerin Devlete ödenen gümrük resmi dolayısıyla varidat temin ettiğini unutmamak gerekir. (14) Dört şeker fabrikamızın millî şeker istihsalimizin tamamını karşılamaması İkinci Cihan Harbi esnasında ithal yoluyla müstehlike şeker temin edilemediğinden şeker buhranının doğumuna sebep olmuştur. Buna rağmen dışardan ithal edilen şekerlerden gümrük resmi alınması şeker sanayiimizin gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Zaten bugün sanayileşmiş olan memleketlerde de başlangıçta şeker sanayii hâmi gümrük tarifeleriyle uzun zaman himaye edilmiştir. Bazı yıllarda ufak zikzaklar kaydetmesine rağmen şeker istihsalı ilk kampanya devresi olan 1926 senesinden itibaren artan bir seyir takip etmiştir.

(14) Argon, Suphi a.g.e. s. 5.

Yılı	İstihsal Miktarı	Yılı	İstihsal Miktarı	Yılı	İstihsal Miktarı
1926	572 543 Ton	1934	58 662 985	1942	57 308 755
1927	5 162 325 »	1935	53 827 546	1943	96 417 004
1928	4 279 852 »	1936	65 885 775	1944	39 802 450
1929	7 943 593 »	1937	51 575 449	1945	89 803 450
1930	13 073 822 »	1938	42 526 783	1946	96 587 100
1931	22 649 373 »	1939	94 507 997	1947	96 635 450
1932	27 306 931 »	1940	88 669 102	1948	118 102 450
1933	65 085 783 »	1941	87 023 457	1949	134 849 850

Yılı	İstihsal Miktarı
1950	137 429 500
1951	186 003 450
1952	163 213 600
1953	167 839 200
1954	178 748 575
1955	254 703 490
1956	276 556 885

Kaynak: Bu cetvel Suphi Argon'un eseri, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi İdare Meclisini n1953 ve 1956 yıllarına ait rakamlar birleştirilmek suretiyle meydana getirilmiştir.

Cetvel dikkatle tetkik edilecek olursa 1951 yılında dört fabrikayla şeker istihsalimizin 1950 senesine nisbetle elli bin ton gibi büyük bir istihsal artışı gösterdiği görülmektedir. Bu artışın sebepleri:

1 — Memleketimize Marshall Plânından ve diğer yollardan muhtelif ziraat makine ve aletleri temin edilmiş, çiftçiler fennî şekil ve usullerle zamanında işlerini yapabilmişlerdir;

2 — Hayvanla sürülen pulluklarla tarlalar ancak 15-20 santim derinlikte sürülebilmekte iken motörlü vasıtalarla aynı tarlalar pancar ziraatı için lüzumlu olan 20-25 cm derinlikte sürülebilmişlerdir;

3 — Pancar ziraatı neşvünema esnasında sun'î gübre kullanmak suretiyle yapılmış pancar ziraatında bu hususla ilgili daha evvelki yıllara ait çalışmalar semerelerini vermeğe başlamıştır. (15).

Mevcut şeker fabrikalarına ilâve olarak yeni şeker fabrikalarının kuruluşu 1953 senesi ve müteakip yıllara rastlar. 1953 senesinde Adapazarı Şeker Fabrikası, 1954 senesinde Amasya, Konya ve Kütahya Şeker Fabrikaları, 1955 yılında Burdur, Susurluk ve Kayseri Şeker Fabrikaları kurulmuş, 1956'da Erzurum, Elâzığ, Erzincan ve Malatya fabrikaları tecrübe kampanyalarına başlamışlardır. (16)

Böylece şeker fabrikalarının adedi 1956 sonunda onbeşe ulaşmıştır. Bunlardan ilk dört tanesi Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketinin malıdır, yeni kurulanlardan altı tanesi Şeker Şirketine bağlıdır, beş tanesi de özel şirketlerin malıdır. Bunların kapasiteleri kampanya müddetleri ve son 3 senede işledikleri pancar vasatileri aşağıdaki cetvelde görüldüğü gibidir :

Eski fabrikalar	Günlük pancar işleme kapasitesi ton		24 saatlik pancar işleme vasatisi Ton		
	Kampanya süresi, gün	1954	1955	1956	
Alpullu	1 800	96	1871	2 010	1845
Eskişehir	2 500	110	2631	2 543	2393
Turhal	2 500	106	2415	2 527	2346
Uşak	1 100	88	1173	1 222	1084
Yeni fabrikalardan şirkete bağlı olanlar	Kapasitesi	Kampanya süresi, gün	1954	24 saatlik pancar işleme vasatisi 1955	1956
Burdur	1 800	60	—	1 325	1 657
Elâzığ	1 200	39	—	—	720
Erzincan	1 200	44	—	—	986
Erzurum	1 800	32	—	—	1 160
Malatya	1 200	31	—	—	672
Susurluk	1 800	55	—	1 526	1 444
Hususî Şirketlere bağlı fabrikalar					
Adapazarı	1 800	88	1 741	2 099	1 963
Amasya	1 800	112	1 531	1 842	1 783
Kayseri	1 800	48	—	1 211	1 559
Konya	1 800	96	1 486	1 806	1 801
Kütahya	800	93	732	835	965

Kaynak : 1956 Faaliyet yılına ait İdare Meclisi Faaliyet Raporu s. 31-32

Yukardaki cetvel ilk defa memleketimizde kurulmuş olan şeker fabrikalarından üçünün — Alpullu, Eskişehir, Turhal Fabrikaları — kapasitelerinin yüksek, kampanya sürelerinin uzun olduğunu gösterir. Adapazarı, Amasya, Konya fabrikalarında da durum aynıdır. Zaten Kütahya fabrikası istisna edilecek olursa hususî şirketlere bağlı fabrikaların hem kapasitelerinin yüksek hem de kampanya sürelerinin uzun olduğu görülür. Türkiye şeker fabrikaları Anonim Şirketine bağlı fabrikalardan Burdur, Erzurum, Susurluk

fabrikalarının kapasitelerinin yüksek fakat kampanya sürelerinin kısa olduğu neticesine varılır. Erzurum, Erzincan ve Malatya fabrikalarının hem kapasiteleri düşük, hem de kampanya süreleri kısadır. Bunu fabrikaların istihsal durumlarında da görmek mümkündür. Nitekim 1956 kampanyasında fabrikaların işledikleri pancar ve istihsal ettikleri şeker şu miktarlardadır :

Eski fabrikalar	İşlenen pancar ton	İstihsal edilen şeker (Ton)
Alpullu	177 480 806	26 683 900
Eskişehir	265 509 705	41 675 000
Turhal	251 166 802	38 045 300
Uşak	95 599 227	16 698 650
Yekûn	789 756 540	123 102 850
Şirkete bağlı fabrikalar		
Burdur	99 469 767	15 546 000
Elâzığ	27 359 535	3 903 700
Erzincan	43 414 111	6 828 600
Erzurum	27 205 325	2 295 700
Malatya	21 150 131	2 650 575
Susurluk	76 585 578	11 499 175
Yekûn	295 184 447	42 723 750
Hususî şirketlere bağlı fabrikalar		
	İşlenen pancar ton	İstihsal edilen şeker (Ton)
Adapazarı	171 654 913	25 472 000
Amasya	199 215 658	31 756 000
Kayseri	77 847 076	11 348 235
Konya	172 115 243	27 905 975
Kütahya	85 418 144	14 248 075
Yekûn	701 251 034	110 730 285
Umumî Yekûn	1 791 192 021	276 556 885

Bu cetvellerin tetkiki bizi iki meseleyle karşılaştırmaktadır. Büyük kapasiteli ve küçük kapasiteli şeker fabrikalarının münakaşası ile şeker fabrikalarının kuruluş yeri meselesi. İşletme ekonomisi bakımından büyük kapasiteli şeker fabrikası kurmanın faydaları : Sermayenin rasyonel istismarı, idare masrafının azalması, kampanya müddetinin elverişliliği, memur, işçi, mütehassıs temin etme kolaylığı, sigorta, faiz, amortisman masraflarından tasarruf sağlamadır. Bu çeşit fabrikalarda işçilere daha çok sosyal yardım-

da bulunma imkânları olduğunu da unutmamak gerekir. Fakat büyük fabrika kurmanın da kendisine mahsus mahzurları vardır. Bir kerre büyük fabrika kurmak o fabrika bölgesindeki pancar ziraatı sahasını genişletmek demektir. Pancar ziraatı sahası genişleyince pancarın nakliye masrafları o fabrika üzerinde tesirlerini göstermiye başlar; fabrikalar pancarı ucuza almıya meylederler. Böyle olunca da müstahsilin pancar istihsal etmekteki kazançları kaybolur. Diğer taraftan büyük kapasiteli fabrika şeker istihsal ederken pancardan elde edilen talî maddelerin kıymetlendirilmesine de mâni olur; küspe uzak mesafelere kolaylıkla nakledilemediğinden hayvancılık gelişmez, toprağın gübrelendirilmesi müşkilleşir. Onun için şeker fabrikalarının pancar istihsal eden merkezlerde kurulması, bu istihsal merkezlerine ucuz nakliye vasıtalarıyla bağlı bulunması gerekmektedir. (17)

Yukardaki cetvelleri tekrar gözden geçirdiğimiz vakit eski fabrikaların bugün bu kaidelere riayet eder hale geldiklerini görürüz. Yeni fabrikalardan şeker şirketine bağlı olanların hemen hemen hepsinin bu kaidelerle bağdaşmadığı görülür. Maamafih, Erzincan, Erzurum, Malatya, Elâzığ fabrikalarının geçen sene yalnız deneme kampanyaları yapmış olduklarını unutmamak gerekir. Hususî şirketlere bağlı fabrikalardan Adapazarı, Amasya, Konya ve Kütahya fabrikalarının hali hazırda bu kaidelerle bağdaşır hale geldikleri söylenebilir.

Pancar Şekeri Sanayiinin Tesirleri : Bir memlekette pancar şekeri sanayii gelişirse bundan büyük faydalar doğar. Şöyle ki:

1 — **Ziraat :** Pancar ziraatının bir hususiyeti vardır, diğer mahsullerin verimini artırır. Bu hassa pancar gibi çapa mahsullerinden patateste de mevcuttur. Çünkü her iki mahsul de çapa mahsulü olduğundan topraklar sık sık çapalanır, havalandırılır, gübrelenir, yabancı otlar yok edilir. Bu suretle toprağın rutubeti muhafaza etme kabiliyeti artar, imbat kuvveti yükselir. Bundan diğer mahsuller de istifade ederler. Nitekim Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan incelemelerde pancar ekilen sahalarda hububat verimlerinin % 15 ve diğer mahsul verimlerinin % 10 arttığı tesbit edilmiştir. (18)

2 — **İş Hacmi :** Türkiye'de pancar şekeri sanayiinin vatandaşa iş temin ettiği bir hakikattir. Bir kere köylerde tarlasız köylü, şehirlerde işsiz şehirliler bu yüzden faal işçi ve usta haline gelmekte,

(17) İhsan Abidin a.g.e. s. 81-87.

(18) Argon, Suphi a.g.e. s. 9.

işsizlikten kurtulmaktadırlar. Ayrıca bu sanayiın gelişmesiyle mütehassıs elemana ve memura duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Aşağıdaki küçük cetvel dört şeker fabrikamızın faaliyette bulunduğu 1941 senesinde daimî kaç vatandaşa iş temin edildiğini göstermesi bakımından hayli enteresandır.

	İdarede	Fabrikada	Ziraatte	Yekûn
Memur ve müstahdemler	229	76	154	459
Mütehassıs usta ve işçiler	—	901	105	1006
Acemi işçiler	193	1877	1579	3649
Pancar tesellüm memurları	—	—	101	101
Yekûn	422	2854	1939	5215

Bugün onbeş fabrika faaliyette bulunduğuna göre bu fabrikaların memleketimizde istihdam hacmini artırdıkları muhakkaktır; 1941 senesinde dört fabrika faaliyette iken 5215 kişi istihdam edildiğine göre yeniden meydana getirilen 11 fabrikanın en aşağı onbin kişilik munzam bir istihdam hacmi yarattığına hükmetmekte pek büyük bir hata payı olmasa gerektir. İngiltere gibi büyük müstemlekeleri olan ve kamış şekerini ucuza temin edebilecek durumda bulunan bir memleket bile pancar şekeri sanayiini bir yandan fevkalâde hallerde şekeri memleket dahilinden temin etmek, diğer yandan vatandaşlarına iş sağlamak için Birinci Cihan Savaşından sonra himaye etmiştir. Birinci Cihan Harbinden sonra fazla şeker istihsaliyle karşılaştığı zaman bir ara şeker istihsalinin tahdidi düşünülmüştü, o zaman Milletler Cemiyetinin bir toplantısında Fransız delegesi şöyle söyledi : «Fransa şeker istihsaliyle değil pancar ziraatı ile ilgilidir.» Bu hususta Amerikalılar da kuzey memleketleri için «Pancar olmasaydı icadî lâzım gelirdi» demektedirler. Pancar şekeri sanayiinin geliştiği Almanya'da ise pancarın entansif ziraatın esasını teşkil ettiği kanaati vardır. Harpten önce Almanya'da şeker sanayii 300 bin kişiye iş temin ediyordu. (19)

Şeker sanayiinin memleketteki iş hacmini artırması yalnız pancar tarlalarında el emeğine iş temin etmekle tezahür etmez, aynı zamanda şeker sanayiinin gelişmesiyle nakil vasıtaları, kömür ve kireçtaşı ocakları, kimya, demir ve kereste gibi diğer istihsal dalları da bundan derece derece faydalanırlar. İşletme malzemesinin ve pancarların fabrikalara, şekerin ve küspelerin istihsal merkezlerinden istihlâk mahallerine nakli demiryolu ve diğer taşıt vasıtalarına

oldukça mühim iş sağlar. (20) Şeker sanayiinin iş temin etme bakımından ehemmiyeti belirtilirken memleketimizde pancar ziraatının küçük çiftçiler tarafından yapıldığını dolayısıyla 1 hektar pancarın nadası, gübrelenmesi, ekimi, çapalanması, sulanması ve sökülüp taşınmasının vasatı 210 yevmiyeyi icabettirdiğini göz önünden irak tutmamalıdır. Ayrıca çiftçinin 210 gününü dolduran bu çalışmanın diğer mahsullerin yetiştirme zamanıyla aynı zamana rastlamadığını, binnetice şeker sanayiinin memleketimizde çiftçinin boş zamanlarının değerlendirilmesi gibi bir netice meydana getirdiğini unutmamak gerekir. (21)

Ticaret Muvazenesi : Şekerin memleket dahilinde istihsali dışardan ithal edilecek malların miktar ve cinsini azalttığından doğrudan doğruya ticaret muvazenesi üzerinde müessirdir. (22)

Hazineye Gelir : Şeker üzerinden hususî istihlâk resmi alınır. Şeker sanayiini henüz kurma ve geliştirme safhalarında bulunan memleketler bu sanayi uzun zaman hâmi gümrük resimleriyle korumuşlar, bu yüzden hazinelerine büyük gelirler sağlamışlardır. Memleketimizde şeker şirketinin kurulmasından beri Şirketin Kurum, işçi ve müstahdemlerin gelir veya kazanç vergisi olarak ödedikleri vergiler dışında yalnız istihlâk vergileri olarak hazineye sağladığı gelir 1935 senesinden bugüne kadar şöyle bir seyir takip etmiştir.

Seneler	Ödenen vergiler T.L.
1935	3 531 854 10
1936	2 150 417 50
1937	3 313 336 97
1938	1 066 950 99
1939	3 016 323 88
1940	11 718 871 79
1941	20 148 017 58
1942	40 405 007 70
1943	39 236 705 19
1944	71 937 737 52
1945	73 663 824 53
1946	65 222 468 65
1947	59 744 534 44
1948	55 335 577 21

(20) Argon, Suphi a.g.e. s. 12,

(21) Argon, Suphi, aynı eser s. 11-12,

(22) Argon Suphi, aynı eser s. 14.

1949	100 000 000 —
1950	98 481 020 19
1951	98 734 600 29
1952	133 785 821 45
1953	146 817 276 43
1954	147 141 183 06
1955	129 310 237 92
1956	180 006 347 11
1957	141 417 742 60

Kaynak : Şeker Şirketi.

Hazineye temin edilen bu vergilerin dışında arazi ve bina vergileriyle de şeker sanayiimizin küçümsenmeyecek meblâğ ödediğine işaret etmek isteriz.

Şeker Sanayii ile Devlet Arası Münasebetler : Şeker sanayiini bugün 1956 yılında mer'iyete giren 6747 sayılı Şeker Kanunu tanzim etmektedir. Bu kanuna göre Türkiye'de şeker fabrikası kurulup işletilmesi Bakanlar Kurulundan müsaade alınmasına bağlıdır. Şeker fabrikası kurmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin kuracakları fabrika için lüzumlu ham maddelerin devamlı olarak hangi bölgelerdeki araziden tedarik edileceğini, bu fabrikanın kurulup işletilmesi için gerekli sermayenin takribi miktarını ve bunun temini şeklini, işletmeye, idareye yetecek kadar teknik elemanın ne şekilde sağlanacağını, fabrikanın kapasitesini ve rantabilite hesaplarını gösterir vesikalarla İşletmeler Bakanlığına müracaat etmeleri ve bu Bakanlığa verecekleri dilekçeye fabrikanın kuruluş avan-projelerini eklemeleri gerekmektedir. İşletmeler Bakanlığı icabında ilgililerden tamamlayıcı bilgi ve belgeler istemek suretiyle yapacağı incelemeler sonunda lüzumuna kanaat getirdiği takdirde, müsaade verilmesi için Bakanlar Kuruluna teklifte bulunur. (23)

Devletle şeker sanayii arası münasebetlerin ikinci yönünü şeker sanayii ile Hazine arasındaki münasebetler teşkil eder. Filhalka halen mer'i olan Şeker Kanununa göre, şeker fabrikası kurmak için teşekkül eden anonim şirketlerin hisse senetleri damga resminden, şeker fabrikaları ve müstemilâtının tesis ve tevsi için İşletmeler Bakanlığınca tasdik edilmiş projelerine ve faturalarına göre harıçten getirilecek, her nevi inşaat malzemesi, her nevi makineler ve âletler, bu fabrikalara ait olarak vücuda getirilecek nakliye ve muharrik kuvvet istihsal ve nakil tesislerine lüzumlu her çeşit malzeme

(23) Bkz. Şeker Kanunu madde 1-2.

(inşaat malzemesi dahil) ve vesaiti muharrike ve müteharrike (otomobil, kamyon, kamyonet, ve otobüs gibi kara nakil vasıtaları hariç) ithalleri sırasında Devlet, hususî idare ve belediyelere ait her türlü vergi, resim, harç ve bunların zamlarından muaftır. Şeker fabrikalarının kısmen veya tamamen yenilenmesi maksadıyla ithal edilecek makine ve âletler de bu hükme tâbidirler. (24)

Hazine ile olan münasebetlerin en önemlisi istihlâk resmi dolaşımıdır. Çünkü Hazine küp şeker üzerinden kiloda 100, kristal şeker için kiloda 85 kuruş istihlâk resmi alır. (25) Memleket dahilinde istihsal edilen şekerlerin yabancı memleketlere ihracı halinde şekerden istihsal vergisi alınmaz, şekerli maddelerin ihracı halinde ise terkiplerindeki şeker tekâbül eden ve Maliye ve İşletmeler Bakanlığınca tayin olunacak miktara ait bulunan istihlâk vergisi ihraç olunan şekerli maddenin sahibine iade olunur. (26) Bakanlar Kurulu kararıyla her cins şeker için tesbit olunacak toptan satış fiyatından istihlâk vergileri düşüldükten sonra kalan meblâğ ile fabrikaların bu şekerlere ait satış maliyetleri arasındaki farkın, istihsal müesseselerinin ödenmiş sermayelerine senevî % 10 kâr temin etmesi Hazinece teminat altına alınmıştır.

Bu kâr üstünde kazanç elde edilirse bu kazançlar Merkez Bankasında hususî fona yatırılır ve kâr % 10 dan aşağıya düştüğü vakit aradaki fark bu fondan tamamlanır. Biraz önce zikredilen kâr, fabrikaların fiili istihsalleri normal istihsal kapasitelerinden % 10 kadar noksan veya fazla bulunduğu zaman fiilî istihsal miktarı ile ilgilenilmeksizin ödenmiş sermaye üzerinden hesap olunur. İstihsal bu fazlanın üstünde veya bu noksanın altında bulunduğu vakit is-

(24) Bkz: Şeker Kanunu madde : 5,

(25) Bkz: Şeker Kanunu madde : 10,

(26) Bkz: Şeker Kanunu madde : 16,

(27) Bkz: Şeker Kanunu madde : 11,

(x) Şekerin İstihsal ve Satış Maliyetleri,

Şekerin istihsal maliyeti şu unsurlardan terekküp eder:

- Şeker imalinde sarfedilen ham madde ve malzeme bedelleri,
- Ham maddenin yetiştirilmesi için yapılan masraflar,
- Makûl miktarlardaki işletme, idare ve şirket genel idare masrafları ve sosyal masraflar,
- Amortismanlar ve ilk tesis masrafları,
- Kredi masrafları,
- Nakliye ve sigorta masrafları,

Belli bir istihsal kampanyasını ihtiva eden bir yıl içinde bu masraflardan bir kilogram şeker isabet eden meblâğların toplamı bir kilogram şekerin istihsal maliyetini teşkil eder.

tihsal müessesesine beher kilo şeker için verilecek kâr, normal kapasite ile yapılan istihsalde beher kilo şekere düşen kârın aynıdır. 1950 yılından evvelki fabrikalar da kârlarının garanti alınması bakımından aynı hükümlerden istifade ederler. Eğer Merkez Bankasındaki fon % 10 net kârı karşılamaya kâfi gelmezse aradaki fark hazine tarafından ödenir. Merkez Bankasında Şeker Fabrikalarına bırakılacak kazançlar üstünde husule gelecek paralardan teşekkül eden fonun paraları Şeker Kanunuyla emrolunan yerlere tahsis edildikten sonra artarsa en geç beş senede bir bütçeye gelir kaydolunur. (27)

Şeker sanayii aynı zamanda Merkez Bankasıyla da münasebetler kurmuş vaziyettedir. Ticarî senetlerini Merkez Bankasına kırdırabilmekte ve böylece bankadan kredi elde edebilmektedir. Şeker sanayinin gelişmesiyle bu kaynağın kullanılması da artmaktadır. Aşağıdaki cetvelde bunu görmek mümkündür.

Yılı	Ticarî Senet Miktarı Milyon Türk Lirası
1951	47,3
1952	47
1953	73,4
1954	100,5
1955	171,5
1956	210

Kaynak : Merkez Bankası Bülteni Haziran 1957.

Ayrıca izah etmeye lüzum yoktur ki vadeleri geldiğinde her sefer yenilenen bu senetler tedavül hacminin genişlemesine ve dolayısıyla enflasyon tazyikinin artmasına sebep olmaktadır.

Şeker sanayii ile ilgili diğer bir husus da şeker ham maddesinin müstahsilden mübayaa fiatı ve şartları ile gerek hariçten ithal, gerek dahilde istihsal edilecek küp ve kristal şekerlerin satış fiatının Bakanlar Kurulu kararıyla tesbit ve icabında tâdil edilmesidir. (28) Böylece görülüyor ki şeker şirketi pancar mübayaasında ve dışardan şeker ithalinde monopsonist, şeker satışında monopolcü durumdadır.

Satış maliyeti, aynı yıl içinde satılan şekerlerin satışı için yapılan masraflardan, istihsal olunan bir kilogram şekere isabet edecek kısmın istihsal maliyetine eklenmek suretiyle bulunur. (Bkz. Şeker Kanunu madde: 12)
(28) Bkz. Şeker Kanunu madde: 8.

Şeker Sanayii ile ilgili Teşkilât :

1 — Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri;

Şeker sanayii ile ilgili teşekküllerin başında Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri gelmektedir. Bugün bu kooperatiflerin sayısı 16'ya erişmiş bulunmaktadır. 16 kooperatifteki ortak sayısı 1957 Ağustosundaki duruma göre 213,277 ortakların taahhüt ettikleri sermaye 87 795 000 lira olup bunun 41 236 611 36 kuruşu tahsil edilmiştir. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerinden herhangi birinin ortak adedini taahhüt ve tahsil edilmiş sermayesini aşağıdaki cetvelde görmek mümkündür.

PANCAR EKİCİLERİ İSTİHSAL KOOPERATİFLERİNİN AĞUSTOS 1957 SONU DURUMLARI

Kuruluş sırası	Kooperatifin ismi	Ortak adedi	Taahhüt	Tahsilât	
			sermayesi T.L.	T.L.	Krş.
1	Adapazarı	16 289	11 434 480	5 503 094	98
2	Eskişehir	21 775	6 369 255	3 340 977	02
3	Turhal	24 872	8 790 545	4 982 367	77
4	Amasya	19 918	7 469 130	3 798 927	84
5	Kütahya	10 501	2 704 140	1 467 457	95
6	Akşehir - Ilgın	8 469	2 591 280	1 553 275	25
7	Uşak - Afyon	17 041	4 636 900	2 677 898	69
8	Alpullu	22 968	4 789 390	2 528 471	85
9	Konya	10 779	5 419 750	2 934 392	50
10	Kayseri	15 615	8 196 710	3 520 805	—
11	Burdur - İsparta	13 389	6 798 800	3 063 723	—
12	Balıkesir-Bursa	10 819	5 451 250	2 174 948	36
13	Erzurum	7 630	4 528 520	1 181 470	—
14	Erzincan	6 791	3 592 250	1 142 473	—
15	Elâzığ	2 791	2 021 500	562 553	15
16	Malatya	3 630	3 001 100	803 775	—
	Umumî Yekûn	213 277	87 795 000	41 236 611,36	

Kaynak : Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi

Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerinin maksatları ve çalışma mevzuları her kooperatifin ana sözleşmesinde mevcuttur. Ana sözleşmelerden birinin bu hususla ilgi hükümlerini gözden geçirmek bizi hayli aydınlatacaktır. Filhakika Kayseri ve Civarı Pancar Eki-

cileri İstihsal Kooperatifi Ortaklığının ana sözleşmesinde bu ortaklığın güttüğü maksatlar şöyle tâdat edilmiştir :

1 — Pancar ziraatını iyileştirmek ve dekar verimini artırmak maksadiyle ortaklarını lüzumlu bilgilerle teçhiz etmek ve gerekli teknik tedbirler almak,

2 — Ortaklarını pancardan gayri ziraî istihallerinin iyileştirilmesi ve artırılması maksadiyle her türlü teknik tedbirler almak,

3 — Şeker pancarı ile alâkalı mevzularda yapılacak toplantılarda ortaklarını temsil etmek, düşüncelerini ve arzularını bildirmek,

4 — Ortaklarını ilgilendiren ziraat işlerinde Şeker Fabrikalarının merkez ve bölge teşkilâtı ile temas etmek ve icabında işbirliği yapmak,

5 — Ortaklarını ilgilendiren bütün mevzularda Şeker Fabrikaları Teşkilâtı ile temas etmek ve icabında işbirliği yapmak,

6 — Şeker Fabrikalarına hissedar olarak iştirak etmek,

7 — Şeker Fabrikalarının talî mahsullerini işlemek üzere sınaî tesisler vücuda getirmek ve bunları çalıştırmak,

8 — Ortaklarının ihtiyacı olan her türlü ziraat âletlerini ve makinaları, nakil vasıtalarını, malzemeyi, gübreyi, iş ve irat hayvanlarını toptan tedarik ederek ortaklarına peşin para ile veya münasip vâdeli taksitli ödemelerle satmak,

9 — Sulama imkânları üzerinde fennî etüdler yaptırmak ve ortaklarının münferiden veya müştereken yapacakları sulama işleri için gerekli vasıtaların ve makinaların tedarikine ve tesislerin yaptırılmasına tavassut etmek,

10 — Ortakların tek başlarına alıp kullanamadıkları her türlü makinaları tedarik etmek ve bu kabil makinaların çalıştırılmasını sağlamak,

11 — Ortaklarının mahsullerine zarar veren hastalıklarla ve haşerelerle mücadele tedbirleri almak,

12 — Ortaklarının Şeker Fabrikalarından aldıkları pancar avansları muamelelerinde tavassut ve toplu istikrazlar için icabında kefalet etmek,

13 — Ortaklarının Ziraat Bankasıyla olan kredi muamelelerinde tavassut ve icabında toplu istikrazlar için kefalet etmek,

14 — Ortaklarının hayat, yangın, mahsul ve hayvan sigortaları işlerine tavassut etmek,

15 — Ortaklarının geçim durumlarını iyileştirmek, kültür ve hayat seviyelerini yükseltmek için faydalı olabilecek her türlü ekonomik ve sosyal ve kültürel tedbirler almak ve faydalı irşatlarda bulunmak,

16 — Mahsus kanunlarla, sair mevzuat hükümlerine uygun olarak ilerde açılacak Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Bankasına (x) veya Kooperatifler Birliğine ve Kooperatifin maksat ve gayelerine uygun olarak teşekkül edecek Şirket ve teşekküllere iştirak etmek (x)

Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ortakları ile olan münasebetlerinin kolaylıkla yürütülebilmesi için faaliyet çevresi dahilindeki ilçe ve bucak merkezlerinde şubeler açabilirler, kendi malî imkânları kâfi gelmediği vakit işlerini görebilmek için bankalardan istikrazda bulunabilirler. Fakat ortaklarına nakit olarak ikrazatta bulunamazlar. Ancak ortaklarının bankalardan veya şeker fabrikalarından yapacakları toplu istikrazlarda tavassut edebilir ve ortakları lehine kefalette bulunabilirler. (30)

Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerinin hususî şirketlere bağlı fabrikalara iştirakleri ile (Adapazarı, Amasya, Kütahya, Konya, Kayseri şirketleri) Şekerbank, Şeker Sigorta, Gübre Fabrikaları, Yeni Çeltik Linyit İşletmesi ve Kömür İşletmesi gibi anonim şirketlere iştiraklerini aşağıdaki cetvelde görmek mümkündür.

(30) Ana Sözleşme a.g.e. Madde : 48, 49, 51, 53.

(29) Ana Sözleşme Madde: 3 (Mahdut Mesuliyetli Kayseri ve Civarı Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi Ortaklığı),

(x) Şimdiki Şekerbank,

(x) : Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerine,

1 — Pancar çiftçileri,

2— Şeker fabrikalarında çalışan elemanlar,

3 — Fabrika hükmi şahsiyetleri ortak olabilirler.

(Bkz : 1951 yılına ait İdare Meclisi Faaliyet Raporu s. 10-12).

PANCAR EKİCİLERİ İSTİHSAL KOOPERATİFLERİNİN İŞTİRAKLERİ

İştirak eden Müessesec.	Adapazarı		Amasya		Kütahya		Konya		Kayseri		Şekerbank		Şeker		Gübre		Yeni Çeltik		Kömür	
	Şeker Fabrikası	Şeker Fabrikası	Şeker Fabrikası	Şeker Fabrikası	Şeker Fabrikası	Şeker Fabrikası	Şeker Fabrikası	Şeker Fabrikası	Şeker Fabrikası	Şeker Fabrikası	T.A.Ş.	A.Ş.	Sigorta Fabrikaları	Linyit İşletmesi	A.Ş.	T.A.O.	mesesi	A.Ş.	A.Ş.	
Adapazarı Kooperatifi	2 105 000										450 000	3 000	40 250							250 000
Eskişehir Kooperatifi	1 000 000			1 000 000							1 450 000	10 000	28 500							200 000
Turhal Koperatifi		4 300 000									520 000	3 000	40 250	300 000						440 000
Amasya Kooperatifi		3 200 000						100 000			510 000	3 000	285 000	300 000						200 000
Kütahya Koperatifi					1 020 000						300 000	5 000	21 750							50 000
Akşehir-İlgün Koop.							1 000 000				550 000	3 000	21 750							100 000
Uşak-Afyon Kooperatifi											1 000 000	3 000	28 500							100 000
Alpulu Kooperatifi	330 000										600 000	3 000	28 500							200 000
Konya Kooperatifi				4 000 000				100 000			230 000	3 000	23 500							150 000
Kayseri Kooperatifi								500 000			250 000	3 000	31 750	300 000						250 000
Burdur-Isparta Koop.								5 000 000			170 000	3 000	31 750							100 000
Balıkesir-Bursa Koop.											140 000	3 000	30 000							100 000
Erzurum Kooperatifi											110 000	3 000	20 000							50 000
Erzincan Kooperatifi											110 000	3 000	20 000							50 000
Elâzığ Kooperatifi											70 000		20 000							50 000
Malatya Kooperatifi											20 000		20 000							50 000
Kooperatifler yekûnu	3 435 000	7 500 000	1 020 000	6 000 000	5 200 000	6 480 000	51 000	435 000	900 000	2 340 000										

Kaynak : Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi.

2 — Şekerbank Türk Anonim Şirketi :

1956 yılında on milyon sermaye ile teşekkül eden bu banka pancar çiftçilerine ziraat âletleri ve motopomp temin etmektedir.

3 — Azot Sanayii Türk Anonim Ortaklığı :

Halen altmış milyon sermaye ile kuruluş safhasında bulunan ve 1958 senesinde faaliyete geçecek olan Kütahya Azot Fabrikalarına Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi 6 milyon lirayla iştirak etmiştir. Bu fabrikalarda amonyumsülfat ve amonyumnitrat sun'î gübreleri istihsal edilecektir. Bu sun'î gübrelerin pancar ziraatında çok mühim bir yer işgal ettikleri malûmdur.

4 — Şeker Sigorta Anonim Şirketi :

1955 senesinde faaliyete geçmiş olan bu müessese şimdi faaliyetlerini ziraî sahaya da teşmil etmiştir. Türkiye'de ilk defa dolu risklerini sigorta etmekte, kaza sigortasını memleketimize ithal etmek için daha şimdiden teşebbüslere geçmiş bulunmaktadır.

5 — Tohum Islâh ve Üretme Anonim Şirketi : Bu şirket 1956 yılında faaliyete başlamış olup orijinal pancar tohumu istihsalı ile fabrikaların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışacaktır.

Şeker sanayiinin belli başlı bu teşekküllerle olan münasebetleri dışında aşağıdaki teşekküllerle de yakın münasebetleri vardır :

- 6 — Yeni Çeltik Linyit İşletme Anonim Şirketi,
- 7 — Jüt İpliği Kanaviçe Endüstrisi Türk Anonim Şirketi,
- 8 — Makine Yedek Parçaları Türk Anonim Şirketi,
- 9 — Maden Hurdacılığı Türk Anonim Şirketi,
- 10 — Gübre Fabrikaları Türk Anonim Şirketi,
- 11 — Kömür İşletmeleri Anonim Şirketi,
- 12 — Mars Ticaret ve Sanayii Anonim Şirketi,
- 13 — Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Türk Anonim Şirketi. (31)

PANCAR ZİRAATI

Türkiye'de istihsal edilen şeker pancar şekeri olduğuna göre pancar ziraatı hakkında da gereken bilgiye sahip olmamız icab ediyor. Bir memlekette pancar ziraatının yapılabilmesi için o memlekette vasati yağış 500-600 mm olmalı ve yağın yağmurun 300 mm. si pan-

(31) Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi 1956 yılı Faaliyet Raporu s. 14-18.

carın yetiştirme devrine rastlamalıdır. Ayrıca kış aylarının da yağışlı geçmesi lâzımdır. Pancar mahsulünün elde edilmesine yakın ve elde edilmesi zamanında yağın yağmurlar hem pancarları fazla büyütmekte ve hem de bunların topraktan çıkarılmalarına mâni olmaktadır. Çok yağışlı yıllarda pancarların toprağa kaçması ihtimali vardır. İlkbaharları donlu geçen ve sonbaharları erken don yapan yerler pancar ziraatına elverişli değildir. Pancarın her zaman sulanması doğru değildir. Fakat kurak yıllarda sulanması faydalıdır. Sulama zamanında çok dikkatli bulunulmalıdır. Bazı memleketlerde meselâ Avrupa'da sulama istisnâ olduğu halde başka yerlerde normal usuldür. Meselâ Amerika Birleşik Devletlerinde pancar ziraatı bu şekilde yapılır. Pancar ziraatında toprağın deniz seviyesinden yüksekliği ile cinsi de önemli bir rol oynamaktadır. Almanya'da 400 metre, Çekoslovakya'da 500 metre, İspanya'da 700 metre, Amerika'da 1000-1500 metre rakımlı yerlerde pancar ziraatı yapılmaktadır. Pancar ziraatı için elverişli toprak, üst tarafı hafif ve kumsal, alt tarafı tınlı ve biraz su tutan, üst tabakası killi, alt tabakası kumlu olan topraktır. (32)

Pancar ziraatı münavebeyle yapılan bir ziraattır. Yani pancar çiftçisi aynı tarlaya birbiri ardı sıra ekilecek mahsullerin çeşitlerini, sıralarını bilir ve bu sıraya göre mahsullerini yetiştirir. Memleketimiz için yurdumuzun muhtelif bakımlardan arzettiği hususiyetler göz önünde tutularak Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketince münavebe haritaları hazırlanmaktadır. Bu haritalar da pancar müstahsilleri için dörtlü münavebenin tavsiye edildiği görülmekte ve 18 çeşit dörtlü münavebe usulü göze çarpmaktadır. Münavebe ile pancar yetiştirmenin faydaları üzerinde ziraatçılar ehemmiyetle durmakta, münavebenin toprağın verim kabiliyetini azaltmadığını ve toprağı yormadığını, pancara arız olacak hastalık ve haşere tehlikesini önlediğini, pancar tarlalarında zararlı otların artmasına mâni olduğunu, hava şartlarının arzu edildiği gibi cereyan etmemesinden doğabilecek mahzurları asgariye indirdiğini, ziraî sektör içinde işbölümünün gelişmesine yol açtığını binnetice istihsal ve işletme masraflarının kısılmasına sebep olduğunu iddia etmektedirler. (33) Bu suretle münavebeli ziraat usulüyle pancar ziraatının yapılması bir yandan pancar ziraatını emniyete almakta, aynı zamanda çiftçiyi çeşitli mahsul yetiştirmeye sevk ederek onu piyasa dalgalanmalarına karşı korumakta, topraktaki gıda maddelerinden daha

(32) İhsan Abidin a.g.e. s. 6-8.

(33) Şeker Pancarı Ziraatı ve Münavebe Usulü, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi Neşriyatından Sayı : 2.

iyi istifade edilmesini sağlamakta (x) diğer yandan pancar ziraatının memleket ziraatına daha faydalı olmasını mümkün kılmaktadır. (34) Filhakika pancar muayyen bir sahada diğer mahsullere nazaran dahi fazla gelir getirmektedir. Aşağıdaki cetvel arpanın sağladığı gayrisafi gelir 100 addedilmek suretiyle buğday ve pancarın muayyen yıllarda sağladıkları gayrisafi gelir görülmektedir. Şöyle ki :

Sene	Arpa	Buğday	Pancar
1936	100	117	241
1937	100	125	150
1938	100	112	153
1939	100	80	219
1940	100	113	393
1941	100	102	199

Buradaki rakamlar pancarın buğday ve arpaya nazaran sağladığı gayrisafi gelirin yüksek olduğunu göstermektedir. Fakat bir iktisatçı için mühim olan gayrisafi gelir değil safi gelirdir. Safi gelirin elde edilmesi için müstahsilin eline geçen paradan bu mahsulün meydana gelmesi ve taşınması için yaptığı masrafları düşmek gerekir. İstihsal masraflarının tesbiti çok güç olup çiftçinin tecrübe ve becerikliliğine, arazinin imbat kabiliyetine, iklim şartlarının arzettiği değişikliklere, ucuz işçinin temini imkânlarına, pancarların tesellüm mahallerine olan mesafelerine, yolların ve geçitlerin vaziyetine, nakil vasıtalarının nevilerine, mahsulün bereketine göre değişmektedir. İşte bütün bu hususlar göz önünde tutulduğu vakit dahi pancarın diğer mahsullere nazaran daha fazla gelir sağladığı görülmektedir. (35)

(34) Argon, Suphi a.g.e. s. 23.

(x) Acaba pancar ziraatı pancar bir çapa mahsulü olduğuna göre toprağı diğer tarla mahsullerine nazaran daha fazla mı yarar. Aşağıdaki cetvel muhtelif tarla ve çapa mahsullerinden 100 kilo elde edebilmek için her mahsulün topraktan aldığı safi gıdayı göstermektedir.

Mahsulün Cinsi	Beher 100 kilo mahsulün yetişmesi için topraktan aldığı saf gıda yekûnu
Buğday	2,53 kilogram
Arpa	2,50 »
Yulaf	2,72 »
Çavdar	2,58 »
Fasulya	5,00 »

Pancar Ziraatının Tesirleri : Pancar ziraatının muhtelif faydaları vardır. Bir kere bir hektar pancardan elde edilen gıda bir hektar diğer tarla mahsullerinden elde edilen gıdadan daha üstündür. Eğer bir hektar pancarın temin ettiği gıda 100 addedilirse, hektar başına patates 45,5, fasulye 37,3, buğday 35,6, arpa 34,6, yulaf 30,3 nisbetinde gıda temin etmektedir. İşte bu yüzden pek çok memleketler şeker istihlâkinin azaldığı senelerde şeker istihallerini tahdit etmişler, yetiştirilmiş pancarları hayvan gıdası olarak kullanmak veya pancardan ispiroto imal etmek üzere pancar ziraatının devamını sağlamağa muvaffak olmuşlardır. Pancar ziraatı yalnız şekere ham madde hazırlamakla kalmaz. Hasat zamanlarında pancar tarlalarında kalan pancar yaprak ve başları toprağın verim kabiliyetini artırır. Şeker fabrikalarında pancardan elde edilen talî maddelerden küspe ve melâs hayvancılığın gelişmesinde önemli rol oynar. Memleketimizde bir hektar sahadan vasatî olarak 72,68 kg pancar yaprağı ve başının gıda kıymetinin aynı sahadan elde edilen arpa samanının takriben 2,5, buğday samanının takriben üç katı olduğu nazarı itibara alınırsa bu husus gayet açık olarak ortaya çıkar. Küspe ile beslenen ineklerin sütleri, besi hayvanlarının ise ağırlıkları artar. Memleketimizde pancar ziraatıyla uğraşan çiftçiler. Faizsiz olarak taahhüde giriştikleri şeker fabrikalarından kredi elde ederler. Bu krediler münhasıran pancar ziraatında kullanılmaz, bundan diğer mahsuller de istifade ederler. Pancar müstahsillerine hektar başına verilen bu avanslar dışında maliyet fiatları üzerinden uzun vadeli taksitlerle ödenmek üzere ziraat âletleri verilir. Maliyet fiatı üzerinden çiftçiye temin edilen sun'î gübrenin bedelini çiftçi kendi mahsulüyle öder. Çiftçinin kullandığı bu sun'î gübrelerden ve çiftçiye temin edilen ziraat âletlerinden pancardan sonra ekilen diğer mahsuller de istifade eder. (36)

Memleketimizde pancar ziraatını geliştirmek için çiftçiye yalnız maliyeti fiatı üzerinden sunî' gübre temin edilmemiş, yalnız faizsiz avans verilmemiş, aynı zamanda parasız pancar tohumu dağıtılmıştır. Aşağıdaki cetvel şeker şirketinin kurulduğu tarihten bu yana çiftçiye temin edilen pancar tohumu miktarını göstermektedir :

Patates	1,21	»
Şeker Pancarı	0,58	»

Demek oluyor ki şeker pancarı tarla mahsulleri içinde toprağı en az yoran, en az ihtiyarlatan bir mahsuldür. (Bu hususta bakınız : Şeker pancarı toprağı zayıf düşürür mü? Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi Neşriyatından, Ankara 1941 Zerbamat sayı : 1, sayfa : 6.

<u>Yılı</u>	<u>Çiftçiye verilen Pancar Tohumu</u>
1935	651,649 Ton
1936	733,389 »
1937	862,558 »
1938	805,506 »
1939	1305,763 »
1940	1008,974 »
1941	964,802 »
1942	745,584 »
1943	1157,491 »
1944	1216,581 »
1945	1593,475 »
1946	1132,008 »
1947	1425,453 »
1948	1351,552 »
1949	1557,893 »
1950	1590,392 »
1951	1606,190 »
1952	1593,402 »
1953	1584,879 »
1954	1255,566 »
1956	2267,802 »

Kaynak : Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi.

Memleketimizde pancar ziraatının gelişmesiyle birlikte müstahsillere ödenen pancar bedelleri de bu ziraatın gelişme seyri hakkında zihinlerde vuzuh sağlayacak mahiyettedir. Aşağıdaki cetvel pancar müstahsillerine 1926 senesinden beri ödenen pancar bedellerini göstermektedir :

<u>Yılı</u>	<u>Müstahsile ödenen Pancar Bedeli T.L.</u>
1926	70.650,00
1927	530.158,50
1928	420.084,12
1929	891.100,85
1930	1 448.053,47
1931	2 249.299,84
1932	2 103.143,09
1933	6 140.360,68
1934	4 265.007,24

1935	3 277.343,92
1936	3 048.560,62
1937	2 410.702,51
1938	2 384.905,39
1939	6 230.338,82
1940	7 921.271,64
1941	9 709.372,87
1942	30 626.433,—
1943	49 177.506,—
1944	45 304.575,—
1945	32 549.378,—
1946	36 242.125,—
1947	36 630.083,—
1948	45 932.489,—
1949	52 928.142,—
1950	53 137.544,40
1950	52 918.142,—
1951	84 176.823,08
1952	65 980.111,19
1953	72 263.281,82
1954	73 015.666,22
1955	140 391.825,88
1956	174 619.898,61

Kaynak : Suphi Argon'un adı geçen eseri, İhsan, Abidin'in a.g. e. eseri 1951, 1955, 1956 Faaliyet Yılı Raporları.

Biraz evvelki cetvel de gösteriyor ki pancar ziraatının gelişmesiyle vatandaşların pancar mahsulünden elde ettikleri gelir artmıştır. Aşağıdaki cetvelde 1956 yılında her fabrika bölgesinde pancar eken çiftçi adedini, her çiftçinin hektar başına ortalama gelirini, beher çiftçiye isabet eden ortalama geliri görmek mümkündür :

Eski Fabrikalar

Fabrika adı	Pancar eken çiftçi adedi	Hektar başına ortalama gelir	Beher çiftçiye isabet eden ortalama gelir
Alpullu	18 487	1 198,99	949,74
Eskişehir	13 745	1 899,22	1 845,38
Turhal	16 073	1 980,12	1 439,43
Uşak	11 462	1 372,66	912,41
Yekûn	59 767	1 602,85	1 280,25

Yeni Fabrikalar			
Şirkete bağlı olanlar			
Burdur	10 069	1 091,25	803,01
Elâzığ	3 038	766,17	543,99
Erzincan	4 763	1 460,16	864,94
Erzurum	5 059	808,80	511,69
Malatya	3 142	968,74	947,53
Susurluk	6 024	1 199,60	1 270,14
Yekûn	3 2 091	1 081,28	843,69
Hususî şirketlere bağlı olanlar			
Adapazarı	1 3 099	1 547,30	1 348,28
Amasya	1 2 883	1 705,65	1 658,76
Kayseri	7 289	985,50	1 038,62
Konya	1 6 078	1 529,67	1 012,37
Kütahya	9 550	1 824,88	853,34
Yekûn	58 899	1 519,91	1 205,93
Umumi Yekûn	150 761	1 461,14	1 158,25

Kaynak : 1956 İdare Meclisi Raporu.

Yukardaki cetvelin tetkikinden de anlaşılıyor ki bugün Türkiye'de 150.000 çiftçi pancar ziraatıyla meşgul olmaktadır. Eski fabrikalar bölgesinde beher çiftçinin ortalama senede 1280 liralık geliri vardır. Şirkete bağlı yeni fabrikalara pancar temin eden çiftçilerin vasati gelirleri 843 lira, hususî şirketlere bağlı fabrikalara pancar temin eden çiftçilerin vasati gelirleri ise 1 158 liradır; 1925 senesinde o zamanki istihlâkimizi karşılayacak şeker sanayiinin memleketimizde kurulabilmesi için otuz bin çiftçinin pancar ziraatıyla meşgul olması icabediyordu. O zamanki yekûn istihlâk 65 000 ton idi. Geçen yılki istihsal hacmi 276 000 ton olduğuna göre bu seviyede bir istihsal muhafaza edebilmek için bu kadar çok pancar çiftçisinin istihsalde bulunması pancar müstahsillerinin pancar produktivitesini pek artırmaya muvaffak olamadığını göstermektedir. İstihsal artışı daha ziyade ekilen yerlerin artmasından ileri gelmektedir. Bununla beraber denebilir ki memleketimizde çiftçilerin pancar ziraatı yapmağa başlamalarıyla müstahsillerin şikâyetleri yalnız hububat yetiştirdikleri zamanlara nazaran azalmış, yüzbinlerce pan-

car çiftçisi ve pancar işçisi bu ziraatın ve bu ziraatle ilgili sanayiın gelişmesinden istifade etmiş, bu yüzden ticaret ve sanayii erbabının muamele hacimleri artmış ve iktisadî faaliyetleri ncanlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

N E T İ C E

1953 senesinden sonra kurulan şeker fabrikalarıyla bugün Türkiye'de onbeş şeker fabrikası faaliyet halindedir. Bu fabrikalarını kapasiteleri yılda 400 bin ton pancar şekeri istihsal edebilecek, 3 milyon ton pancarı işliyebilecektir. Bu seviyedeki bir pancar istihsalıyla çiftçinin eline her sene 300 milyon liraya yakın satınalma gücü geçecek, bu satınalma gücünden iktisadî hayatın muhtelif sektörleri faydalanacaktır. (37) Memleketimizde halen 25 milyon insan yaşadığına ve 1956 yılında adam başına şeker istihlâki 9,9 kilogram olduğuna göre fabrikalarımızın tam istihdamı halinde önümüzdeki yıllarda bir şeker istihsalı fazlasıyla karşılaşmamız mukadderdir. Nitekim 1956 yılında şeker istihsalimiz 276 bin ton olduğundan, zaman zaman Yunanistan, Yugoslavya ve İran'a şeker ihraç edilmeye başlanmıştır. Bu durum memleketimizi yavaş yavaş dünya piyasalarında şeker ihraç eden bir memleket haline getirmektedir. Bu suretle ticaret bilânçomuzda döviz tasarruf ettiren ve hattâ döviz temin ettiren bir kalemlerle karşılaşmaktayız. Fakat dış ticaretimizin terkiibindeki bu değişiklik sanayi inkılâbı ve onu takip eden devrelerdeki kalkınan memleketlerin kalkınma usullerine benzemektedir. Yani sanayileşmemiz ilkin memleket dahilinde istihlâk endüstrisinin kurulması yoluyla olmaktadır. Bu keyfiyet hiç olmazsa şeker sanayii için diğer endüstri dallarından daha doğrudur. Halbuki İkinci Cihan Harbinden sonra sür atle kalkınan Yugoslavya, İsrail gibi memleketler ilkin kendilerine döviz temin edecek mamul maddeler endüstrisi kurmuşlardır.

Memleketimizin şeker ihraçatçısı bir memleket olarak ortaya çıkması ister istemez dünya şeker piyasası hakkında bilgi edinmemizi zarurî kılmaktadır. Dünyada şeker ihracında ön safta gelen Küba'da şekerin libresi «Pound» 3,47 centtir. Bu bir kilogram şekerin 8 cent'e satıldığını gösterir. Küba gibi kamış şekeri ihraç eden bir memleketle rekabet edebilmek için şekeri resmî kur üzerinden kinosu 25 kuruşa ihraç etmemiz gerekmektedir. Türkiy'nin muhte-

(37) Veldet Turan a.g.e. s. 4.

mel pazarları daha ziyade nakliyedeki kolaylıklar dolayısıyla komşu memleketler olacaktır.

Memleketimizde ise şekerin maliyeti 25 kuruşun çok üstündedir. Şeker Şirketinden şifahen öğrendiğimize göre bu maliyet 90-100 kuruş arasındadır. Onun için eğer hedefimiz şeker ihraç eden bir memleket olmak ise şekerin maliyetini düşürmek mecburiyetindeyiz. Şeker maliyetine tesir eden unsurları ise dört grupta toplamak mümkündür :

A : İstihsalî alâkadar eden unsurlar :

- 1 — Pancar fiatları,
- 2 — Pancar tohumunun temini ve pancarın nebatlaşması,
- 3 — Pancarın teslim şekli ve fabrika çiftçi mukaveleleri,
- 4 — Müstahsile verilen primler,
- 5 — Haşerat ile mücadele ve çiftçiyi tenvir ve yardım,
- 6 — Mahsul vaziyeti.

B : İşletme ile ilgili Unsurlar :

- 1 — İşletmenin malzeme masrafları,
- 2 — Ücretler,
- 3 — Umumî İdare masrafları,
- 4 — İçtimaî Yardım masrafları,
- 5 — Depolama ve satış masrafları.

C : Malî Unsurlar :

- 1 — Sermaye temini,
- 2 — Sermayeye ödenen faiz,
- 3 — Çiftçiye verilen avanslar,
- 4 — Fabrikaların amortismanı.

D : Şekerin Talî Maddelerinden istifade ile ilgili unsurlar :

- 1 — Küşpe fiatları,
- 2 — İspirto fiatları. (38)

Yukardaki unsurların hepsini teker teker gözden geçirdiğimiz vakit bilhassa yeni fabrikalardan Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketine bağlı olanlarının şeker maliyetini düşürücü esaslara riayet edilerek kurulmadığını görürüz; Adapazarı ve Amasya fabrikaları takatlerinin üstünde faaliyette buldukları için bu fabrika-

ların genişletilmeleri gerekir. 1956 faaliyet yılında Adapazarı Şeker Fabrikasından, Eskişehir Şeker Fabrikasına, Amasya Şeker Fabrikasından Turhal Şeker Fabrikasına, Uşak Şeker Fabrikasından Burdur Şeker Fabrikasına, Malatya Şeker Fabrikasından Elâzığ Şeker Fabrikasına küçümsenmiyecek miktarlarda şeker pancarı naklolunduğundan, bütün bu nakiller maliyeti artırdığı ve mevcut imkânların rasyonel kullanılmasına mâni olduğu için Türkiye'deki mevcut bütün fabrikaların birleştirilmelerine taraftarız. Böyle bir birleşmenin 1935 senesindeki birleşmenin doğurduğu faydaları doğuracağından şüphe etmiyoruz. Bu husus kanun vazı tarafından da düşünülmüş olsa gerek ki yeni Şeker Kanununda yeni kurulan şeker şirketlerinin Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ile birleşmeleri halinde Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketinin 1941 senesinden evvel mevcut olan sabit kıymetlerine takdir edilecek yeni değerler dolayısıyla aktifinde meydana gelecek artışlardan mütevellit farkların Gelir Vergisine veya herhangi bir vergiye tâbi tutulmıyacağı zikredilmek suretiyle bu birleşme teşvik edilmiştir. (38) Ancak bu şartlar tahtındadır ki şekerin maliyeti düşecektir. Bu maliyeti ne kadar indirirsek indirelim dünyaya kamış şekeri ihraç eden memleketlerle rekabet edemeyiz; o zaman memleketimizde şeker sanayiini daha fazla geliştirmemek hiç olmazsa kısa bir devre için geliştirmemek icabedecektir. Bugünkü şartlar altında memleketimizin yapısı şeker ihracatçısı bir memleket olmasına pek müsait değildir. Amma memleketimiz bir Akdeniz memleketi olduğundan meyvelerimizi reçel, konserve, marmelad yapmak suretiyle değerlendirmek ve bu suretle şekerin sürümünü temin etmek mümkündür. Şeker istihsalı fazlası bir yandan meyve endüstrisi kurmak diğer yandan artan nüfusun şeker ihtiyacını karşılamak suretiyle bertaraf edilebilir. Hattâ adam başına şeker istihlâkinin artmasını kolaylaştırmak, şeker fiatlarını düşürmek, şeker üzerinden alınan istihlâk resmini azaltmak, halkın şeker istihlâk etme temayülünü artırmak bu istihsal fazlasını kolaylıkla massedebilir. Demek oluyor ki bugünkü halde küçük de olsa bir istihsal fazlasıyla karşı karşıyayız. Onun için Çankırı ve Kastamonu'da şeker fabrikalarının kurulması, Adana'da hem pancar, hem kamış işliyecek bir fabrikanın meydana getirilmesi memleketimizin bugün şeker arzı ve talebi bakımından arzetmiş olduğu hususiyetler dolayısıyla muvafık değildir. Böyle bir durum ilkin bizi, memleketimizin 1953 yılında karşılaşmış olduğu buğday istihsalı fazlasına benzer bir meseleyle karşılaştıracaktır. Yalnız her iki mahsul, finansmanlarında geniş ölçüde Merkez Ban-

kasından istifade etmelerine rağmen, buğdayın mübayaası hazine kefaletini haiz bonolarla yürütüldüğü halde, şeker pancarının mübayaası veya şeker stoklarının muhafazası ticarî senetlerle yürütülmelidir. Aradaki fark Şeker Şirketinin Toprak Mahsulleri Ofisine nazaran daha fazla faiz ödemesidir. Nitekim Ofisin ödenmiyen kısa vadeli bonoları gibi Şeker Şirketinin ticarî senetleri de yıldan yıla artmış, geçen sene 210 milyon liraya baliğ olmuştur. (39)

Memleketimizde ilk kurulan dört şeker fabrikasının makine ve tesisleri bugüne göre geri kalmış durumda olduğundan bu tesislerin modernleştirilmesinde de fayda mülâhaza etmekteyiz.

(39) Bkz : Merkez Bankası Bülteni Haziran 1957.